

Encamp, 1592. Esglésies, capelles i campanes

Resum

Encamp, 1592. Esglésies, capelles i campanes

La troballa casual, en el curs d'una altra recerca, de diferents permisos episcopals per a construir o modificar esglésies i per beneir campanes a la parròquia d'Encamp, tots ells de l'any 1592, ens ha portat a publicar aquest article. Concretament, es tracta dels permisos per beneir campanes a Sant Romà de les Bons i a Sant Felip i Sant Jaume dels Cortals, per traslladar la data de consagració i per edificar dues capelles a Santa Eulàlia d'Encamp, i per a construir l'església de Sant Miquel de la Mosquera.

Resumen

Encamp, 1592. Iglesias, capillas y campanas

El hallazgo casual, en el curso de otra investigación, de diferentes permisos episcopales para construir o modificar iglesias y para bendecir campanas en la parroquia de Encamp, todos ellos del año 1592, nos ha llevado a publicar este artículo. Concretamente, se trata de los permisos para bendecir campanas en Sant Romà de les Bons y en Sant Felip y Sant Jaume dels Cortals, para trasladar la fecha de consagració y para edificar dos capillas en Santa Eulàlia de Encamp, y para construir la iglesia de San Miguel de la Mosquera.

Résumé

Encamp, 1592. Églises, chapelles et cloches

La découverte fortuite, au cours d'une autre recherche, de différents permis épiscopaux pour construire ou modifier des églises et pour bénir des cloches dans la paroisse d'Encamp, tous datant de 1592, nous a amené à publier cet article. Concrètement, il s'agit des permis pour bénir les cloches de Sant Romà de les Bons et Sant Felip et Sant Jaume dels Cortals, pour déplacer la date de consécration et pour construire deux chapelles à Santa Eulàlia d'Encamp, et pour construire l'église de Sant Miquel de la Mosquera.

Abstract

Encamp, 1592. Churches, chapels and bells

The chance finding, in the course of another search, of different episcopal permits to build or modify churches and to bless bells in the parish of Encamp, all of them from the year 1592, has led us to publish this article. Specifically, these are the permits to bless bells in Sant Romà de les Bons and Sant Felip and Sant Jaume dels Cortals, to move the date of consecration and to build two chapels in Santa Eulàlia d'Encamp, and to build the church of Sant Miquel de la Mosquera.

Robert Lizarte i
Fernàndez
Divulgador històric i
etnògraf
robertlizarte@gmail.com

P
apers
de recerca
històrica
11

Lluís Obiols i Perearnau

Llicenciat en Història i màster en Arxivística i Gestió de Documents
Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell
lluissobiols@hotmail.com

a troballa casual, en el curs d'una altra recerca, de diferents permisos episcopals per a construir o modificar esglésies i per beneir campanes a la parròquia d'Encamp, tots ells de l'any 1592, ens ha portat a publicar aquest article.¹ Concretament, es tracta dels permisos per beneir campanes a Sant Romà de les Bons i a Sant Felip i Sant Jaume dels Cortals, per traslladar la data de consagració i per edificar dues capelles a Santa Eulàlia d'Encamp, i per a construir l'església de Sant Miquel de la Mosquera. Més enllà de l'anècdota per la seva coincidència cronològica, aquests quatre documents, que transcrivim íntegrament a l'annex, ens permeten precisar i concretar dates d'algunes construccions que han perviscut fins l'actualitat.

Santa Eulàlia d'Encamp

L'església parroquial de Santa Eulàlia d'Encamp, sota la invocació de Santa Eulàlia de Mèrida, començà a construir-se cap al segle XI i des d'un bon inici acollí les funcions de

1. Els Registres de Cúria de l'Arxieu Diocesà d'Urgell (ADU) d'aquests anys van ser revisats en preparar l'estudi introductori de SIMON LLEIXÀ, Erola; OBIOLS PEREARNAU, Lluís (eds.): *La Cerdanya de 1603. El Tractat del comtat de Cerdanya de Joan Trigall*. Montellà-Encamp: Anem, 2020. Agraïm a mossèn Benigne Marquès i a Josep Ràbade les facilitats per a la consulta d'aquesta documentació.

temple parroquial, funcions que encara conserva avui en dia. Durant el segle XII se li afegí el campanar, de planta quadrada, amb tres pisos de finestres geminades, a totes les seves cares (a excepció del primer pis del mur nord) sent totes decorades amb arquets cecs característics de l'estil romànic-llombard. Sota la coberta trobem tres espitlleres simètriques que es repeteixen en tots els seus costats, amb la doble funció decorativa i pràctica de donar simetria i esveltesa a la torre i alhora permetre que el vent pugui passar lliurement, preveient d'aquesta manera la resistència i la continuïtat de la torre a ventades fortes. Les espitlleres es troben a 21 metres d'alçada, 2 metres més amunt trobem una humil creu de ferro forjat que corona el llosat. El campanar, amb els seus 23 metres és el més alt del país dins la categoria de les torres romàniques. Al darrer pis, les finestres foren modificades (a excepció del finestral oest) durant la segona meitat del segle XVI per tal d'encabir-hi la campana grossa al seu interior (1576), desplaçant d'aquesta manera les campanes que hi havia als finestrals. La campana grossa du per nom Eulàlia, fa 118 cm de diàmetre (sent la campana més gran del país anterior al segle XX) i la fongué el 1576, un dels grans mestres fonadors del Renaixement hispànic, el mestre càntabre Don Pedro de Villanueva que també fongué una altra campana (la del finestral est) a la mateixa fosa posant-li per nom Maria. Al campanar es conserven tres campanes més la del finestral sud, del segle XV sense advocació determinada i la del finestral nord, del 1840 du per nom Bàrbara i la fongué el mestre urgellenc, Ignasi Jaquetti, i una altra procedent de Sant Felip i Sant Jaume dels Cortals, de la que parlarem més endavant.

L'església que coneixem avui en dia és fruit de múltiples i diverses modificacions al llarg de nou segles d'existència. De datació incerta, els historiadors la solen datar dels volts del segle XI. El campanar fou afegit durant el XII, tal i com ens demostren les tombes tallades que varen aparèixer a la seva base durant les excavacions del 1988.² El porxo se li afegí durant el segle XIV, i al XVII s'amplià la nau vers el

nord i l'est, tal i com demostra el permís (que aquí reproduïm, a l'annex documental número 3) atorgat per fra Gaspar Baget, prior del monestir agustiniana de Santa Magdalena de la Ciutat d'Urgell (actuant com a visitador general per part del Bisbe Andreu Capella) als Cònsols i prohoms de la parròquia, per tal de poder perforar el temple i poder construir sobre un terreny ja indicat dues capelles: es tracta amb tota probabilitat de la de Nostra Senyora del Roser que encara existeix avui en dia (mur nord), i la de Nostra Senyora del Remei, actualment desapareguda (al mur est, entre l'absis romànic i el mur nord). També s'erigí una sagristia (al mur est, entre l'absis i el campanar) i un cor als peus de la nau. Els padrins encara recorden avui en dia, que havien sentit a dir a casa que les cinc bigues existents i que van des del mur sud fins el nord, (fruit d'aquesta reforma d'ampliació de la nau) es van talar d'un bosc proper a l'església, on actualment hi ha el Museu Nacional de l'Automòbil, conegut com el terreny de "les Terres Primeres de Joan Antoni".

El culte a la Mare de Déu del Roser s'estengué ràpidament després de la victòria de la Santa Lliga contra els otomans el 7 d'octubre del 1571. La capella del Roser conserva una bonica reixa de ferro i un magnífic retaule barroc del 1620, tretze anys després s'institueix a la parròquia la Confraria de Nostra Senyora del Roser, confraria que durà quasi tres segles, fins a la seva dissolució, el 1903. El retaule és dedicat a la Mare de Déu del Roser i és obra d'Antoni Tremulles, escultor del Regne de França³ i del daurador Àngel Martí. Avui en dia, al costat de la capella del Roser, hi ha la de Sant Antoni bastida seixanta anys més tard. A principis del segle XVIII, l'església patí un incendi, es reparà i arribà fins el segle XIX sense grans treballs ni reformes. Durant el segle XIX es posà una portalada neoclàssica (1832) que tapà l'arc de mig punt romànic original, es reformà la sagristia (1839) i s'arreglà el porxo. També es va fer una fornícula al mur sud (1846) per tal d'encabir el nou altar de la Mare de Déu dels Dolors.

2. VV. AA.: *Santa Eulàlia d'Encamp, evolució històrica d'un edifici. Segles IX-XX*. Andorra: Govern d'Andorra, 1989.

3. BOSCH VALLBONA, Joan; MIRALPEIX VILAMALA, Francesc: *L'art de l'època moderna a Andorra. Segles XVI-XVIII*. Andorra: Govern d'Andorra, 2017, pàg. 200.

L'església, a finals del segle XIX, amenaçava ruïna, i el darrer avís es va donar durant la visita pastoral del 1913, en la qual el Bisbe Joan Benlloch es lamentava al llibre de Decrets de la parròquia: *"...ha afligido a nuestro corazón, la fábrica de la parroquia. Ya teníamos noticias de su estado deplorable, por lo que habíamos prevenido el remedio haciendo estudios y mandando la formación de planos y todo lo necesario para evitar el mal; pero visto el estado ruinoso de la Iglesia, hemos determinado que cuanto antes y cuando las circunstancias sean propicias, que procuraremos sea lo antes posible, se proceda a dotar a Encamp de un templo digno de Nuestro Señor"*.⁴ Les grans reformes arribaren el 1924-1926, quan s'enderrocà l'absis romànic original (una fotografia d'Henri Gaussen feta el 1 de setembre del 1913 testimonia que era d'estil llombard)⁵ i uns anys abans (entre el 1913 i el 1918) s'enderrocà la Casa Comuna (i es traslladà a la Plaça de la Mosquera) adjacent a l'absis, casa que el Comú comprà a la seva vegada a la Rectoria el 1643, coneguda fins llavors com la casa del Vicari.⁶ Una fotografia de l'Arxiu Mas de Barcelona datada del 1918⁷ evidencia que la casa del Comú ja no hi és, per tant ja es tenia prevista la reforma que finalment arribà a mitjans de la segona dècada del segle XX. Durant la reforma de 1924-26, s'eliminaren la

► Santa Eulàlia d'Encamp el 1913. Arxiu Nacional d'Andorra, FHG_0016

capella del Remei i la dels Dolors, s'hi afegí a l'entrada de la nau, just a sota del cor al mur oest, un baptisteri, i s'obrí en aquell mateix mur una finestra rodona per tal de donar llum dins del mateix. Es desplaçà l'absis cap al nord i, buscant la simetria, es feren dues capelletes al costat del mateix: una dedicada novament a la de la Mare de Déu, i la del Sagrat Cor de Jesús, a tocar de la sagristia. L'absis deixà de ser semicircular i es convertí en un gran absis quadrangular. També s'afegí a tota la nau un fals sostre de guix. Aquesta reforma durà seixanta anys, fins que dins del període 1987-89 es feren les darreres modificacions.

La consagració de l'església, segons el permís per a traslladar-ne la festa, que reproduïm en annex (número 2), va ser el primer d'octubre però no informa de quin any. El 1592 els Cònsols i habitants d'Encamp, obtingueren el permís per part del mateix fra Gaspar Baget per poder traslladar la festa de la Consagració del primer d'octubre al 30 de desembre. El motiu donat no era un altre que als habitants els era impossible de celebrar la festivitat en aquella data, segurament degut als seus treballs (les feines i tasques agrícoles i silvícoles en aquelles dates encara son prou importants), traslladant d'aquesta manera la festa al 30 de desembre, quan les feines es minimitzen, de manera que es pogués celebrar com cal.

La Consueta de 1696, escrita pel rector d'Encamp de l'època, doctor mossèn Ignasi Corominas, recull la festa i la cerimònia que tenia lloc aquell dia:

"Dia de la Consagració de la Iglesia a 30 de Xbre:

Després de haver fet los tres tochs repicant al primer y tocada la campaneta, revestit ab la Alba, y estola, los Sacristans li posan lo Pluvial pren la Vera creu, y al peu del Altar entona lo Hymne de la Dedicado i se fa professo rodant la Iglesia, y tornat al peu del Altar diu lo Verset Domum tuam dne decet Santitudo: ab la collecta de la dedicado, y se'n torna ab la Vera Creu a la Sacristia y los

4. VV. AA.: *Santa Eulàlia d'Encamp...*, pàg. 76.

5. Arxiu Nacional d'Andorra, FHG_0016.

6. El document de compra es pot veure al Museu d'Art Sacre d'Encamp adjacent a la parroquial.

7. VV. AA.: *Santa Eulàlia d'Encamp...*, pàg. II.

Sacristans li llevan la capa, y se posa la casulla, torna a exir ab la Vera Creu ay encens y offertori com los demes dias. A la tarda se diuen Vespres com lo dia de Nadal advertint q. al incensar després de haver incensat lo cor baixa al peu de la rexa y torna a incensar tota la Iglesia, y després quant es al peu de la grada del altar major incensa al Poble com esta dit en lo dia de Nadal y lo demes com lo dit dia acceptat los Goitgs q. son de S. Eulalia al to dels del SS. nom de Jesús”.

L'Església fa distincions entre les consagracions i les benediccions, tant pel que fa a les persones com a les coses. Per això el Pontifical Romà tracta sobre la consagració d'un bisbe i de la benedicció d'un abat o de la benedicció d'una campana i de la consagració d'una església o d'un altar. En ambdós casos, les persones o les coses passen d'un ordre profà a un de diví, tot convertint-se així en subjectes o instruments de la protecció divina.

En una consagració, les cerimònies són molt més solemnes i elaborades que no pas en una benedicció. El ministre encarregat d'una consagració és sempre un bisbe mentre que el ministre ordinari d'una benedicció és un sacerdot. En totes les consagracions es fan servir els sants olis; en una benedicció només aigua beneïda. El nou estat al qual la consagració eleva a les persones o les coses és permanent, i el ritu mai no es pot repetir, cosa que no passa en una benedicció; sempre que es desitgi es pot repetir. Segons la costum i la tradició, les gràcies inherents a la consagració són més nombroses i eficaces que no pas les de la benedicció; la profanació d'una persona o cosa consagrada comporta una nova mena de pecat, el sacrilegi, cosa que no és així amb la profanació d'una persona o cosa beneïda. Els altars o temples són coses inanimades que no són susceptibles de la gràcia divina, però que són un mitjà de la seva comunicació, ja que per la seva consagració adquireixen poder espiritual pel qual esdevenen aptes i adequades per sempre més per al culte diví.⁸

És molt difícil determinar quan es va introduir aquest ritu.

Al segle vi el Concili d'Agde (506) fa referència a allò que és essencial en les consagracions: “Els altars han de ser consagrats no només amb el crisma, sinó amb la benedicció sacerdotal”; i per Sant Cesari d'Arles (+ circa 542) en un sermó pronunciat a la consagració d'un altar: “Avui hem consagrat un altar, la pedra del qual va ser beneïda o ungida”.⁹

La tradició ens indica quan un altar pot perdre la consagració: per trencament de la taula de l'altar en dos trossos o més, quan es trenca la part de la cantonada la qual era ungida amb els sants olis propis dels ritus de la consagració, quan es treuen o cauen diverses pedres del suport de l'altar o bé si se'n aixeca la taula d'altar i es separa de la seva base. O també si es treuen o perden les relíquies del mateix. Però com pot perdre la consagració un temple? L'axioma del dret canònic “Consecratio adhæret parietibus Ecclesiae”, ens diu que: “es dedueix que una església perd la seva consagració quan: les parets de l'església són demolides totalment o en gran part; quan les parets internes són total o en gran part destruïdes simultàniament pel foc; quan es fa una addició a les parets de l'església en longitud, amplada o alçada més gran que les parets originals”.

A Andorra només s'han conservat dos documents de consagració, el de Sant Cerni de Nagol (1055) i el de Sant Romà de les Bons (1164). Presentem aquí una hipòtesi: prenent la segona data –i ja que l'església de Sant Romà de les Bons també presenta un absis d'estil llobard–, com el tenia l'església parroquial, podria ser possible que l'església de Santa Eulàlia no fos en la seva totalitat del segle xi, sinó que fos fruit d'una reforma en la que se substituïria l'absis i s'hi aixecaria el campanar? I que aquesta reforma fos d'època romànic-llobarda, conservant els murs nord, sud i oest intactes? I que fos consagrada pels volts d'aquella data? Una hipòtesi de moment sense resposta, però que aporta una nova mirada a la història del temple.

Sant Miquel de la Mosquera

La Mosquera era un dels cinc pobles que han compostat la parròquia d'Encamp des de temps immemorial, els altres quatre nuclis eren: les Bons, Vila, Encamp i el Tremat. A

8. Sant Tomàs d'Aquino, Summa theol., III: 83: 3, ad 3 i 4.

9. Migne, Patrologia Latina, LXVII, Serm. CCXXX.

mitjans de segle xx se n'afegí un altre de nova creació que també forma part de la parròquia, el Pas de la Casa.

La Mosquera (i una part del Tremat) és la part més obaga de la parròquia, si ho comparem amb els altres nuclis ubicats al Solà. Segons els padrins el seu nom provindria de “moscar” o fer fora les mosques, és a dir, aquí es portaven els animals a treure's les mosques de sobre. De fet l'erudit Manel Anglada i Ferran així ho corrobora en la seva obra “*Arrels d'Andorra*”, donant-li també un altra accepció al topònim Mosquera, tot definint-la com lloc obac i molsós.¹⁰ Semblaria ser que en un principi tenia poques cases i moltes eres¹¹ o magatzems agrícoles. Dos de les cases més potents i puixants de la parròquia, s'assentarien aquí a partir del segle xii, casa Joan Antoni (a l'època cal Berenguer) i casa Picart (a l'època ca l'Arnau Martí). Són cases molt grans i que ocupen molt lloc, al seu voltant tenien terres, eres i magatzems agrícoles; a l'època no hi deuria haver moltes cases habitades i, pel que sembla, sí que hi havia eres. Casa Picart comparteix un callís amb la (descomunat i antiquíssima) era de casa Rosell, quina casa pairal (molt antiga també) es situava a la part baixa del poble, restant Joan Antoni i Picart a l'alta. Una hipòtesi de que fossin tan grans seria que el primer que s'estableix a un lloc ocupa tot el que necessita, tal i com sembla que va passar amb aquestes dos cases pairals. Un dels fets que corroboraria el fet que la Mosquera no fos un lloc gaire habitat a la baixa edat mitja, sinó destinat a portar-hi els animals i les eines agrícoles, seria el fet que no tenia església pròpia (com passava al Tremat) i sí que la tenien a Vila, a les Bons i per descomptat a Encamp.

Semblaria ser que és a partir dels segles xv-xvi,¹² que la Mosquera es comença a poblar de manera definitiva, formant-se noves cases i establint-se allà de manera

definitiva i no només per portar-hi els animals. Cal Pere (1536), cal Macià, cal Basté, cal Serni, cal Cosomet, ca l'Armengol, cal Rectoret, cal Guillem, cal Rossell i cal Salvador són totes d'aquella època. Son cases mitjanes i petites si les comparem amb les més antigues, Joan Antoni i Picart. A partir del segle xviii i coincidint amb un període de bonança econòmica¹³ es creen noves cases i el poble creix de forma exponencial, es construeix on abans hi havia hagut eres i magatzems: cal Simon, cal Carlets, cal Cristo, cal Ginota, cal Canart, cal Fluix, cal Roca, cal Sigarró, cal Valentí, cal Catalán, cal Coma, cal Sendes, ca la Marsella, cal Parrot, cal Xampaina, cal Sastrico, cal Fusté, cal Ramendo, cal Notari, cal Xinxonaire... Un cas ben evident d'aquesta nova necessitat d'espai és el de cal Cristo, avui en dia museu etnogràfic, que és orientada cap al nord, aprofitant una antiga cort tot convertint-la en casa.

L'església de Sant Miquel i Sant Joan Baptista de la Mosquera reflectirà en ambdós casos els canvis a la societat de l'època, el primer a finals del segle xvi, quan els Cònsols i prohoms de la parròquia, obtenen el permís per fer-la, (no havent de desplaçar-se cada vegada que es feia un ofici a la parroquial), i el segon, al segle xviii, quan degut a un augment considerable de la població l'ampliaren i li afegiren un cor. L'església no té un estil arquitectònic propi, es podria dir que és d'estil popular. De planta quadrada, no té absis visible des de l'exterior ja que es troba penjat dins el terreny excavat a la roca. Té un llosat a dos aigües i una espadanya amb una campana del 1865, fosa a Foix pel fonedor Martin, du per nom Bàrbara i és germana de fosa de la de Sant Roc de Sornàs i la de Sant Marc i Santa Maria al cementiri de dins la mateixa parròquia d'Encamp. Es troba als peus del Camí Ral, just a tocar de la palanca i pont que l'unia amb Encamp en direcció a Escaldes, en una

10. ANGLADA I FERRAN, Manel: *Arrels d'Andorra*. Ed. Andorra, 1993, pàg. 218: “LA MOSQUERA, admet dues etimologies, ambdues llatines: de muscharia = molsosa, lloc poblat de molsa (en totes les obagues humides n'es ple) i de musca, mosca. Coneixem tres “La Mosquera” (a Cerdanya, Pallars i Rosselló) i en totes el significat és: “lloc on van les vaques a “moscar”, és a dir on es reuneixen d'instint amb la calor del migdia per on passa airet i fan anar la cua, espolsant-se les mosques”.

11. També conegudes com a bordes. Es diu era quan és al poble i borda quan és a la muntanya.

12. És una hipòtesi particular, fruit de la observació i la interpretació de l'urbanisme. Malauradament no ho podem saber mai del cert, ja que el poble es quedà sense arxius en emportar-se'l el riu juntament amb la Casa Comuna, als aiguats de l'octubre del 1937.

13. MAS CANALIS, David: “Andorra a la baixa edat moderna: el segle XVIII”, article aparegut al diari *Bondia* el 29/06/23 <https://www.bondia.ad/opinio/andorra-la-baixa-edat-moderna-el-segle-xviii>.

intersecció de camins rals, el que venia del Tremat s'ajuntava aquí amb el que passava cap a Canillo i a la seva vegada cap a Encamp. Els tres camins passaven per la seva porta.

La troballa d'aquest permís ens permet de datar-la sense cap mena de dubte. Fins ara es deia que era d'època incerta i que la primera referència escrita era de principis de segle XVII. Ara sabem del cert, què és de finals del segle XVI. D'aquella època ens ha restat el retaule. Durant la segona meitat del segle XIX, el pintor Josep Oromí pintà la volta (feta de canyes) amb motius romàntics i orientals, destacant la pintura que n'ocupa la meitat: "La Transfiguració de Crist a la muntanya del Tabor". Cortinatges vermells, motius vegetals, elements de la Passió i les quatre virtuts cardinals¹⁴ són les altres escenes que hi trobem representades. Uns frescos de gran bellesa que encara avui en dia deixen bocabadats a feligresos i visitants.

A poc a poc, Encamp com a cap de parròquia, anà perdent importància¹⁵ en detriment de la Mosquera;¹⁶ i ja a finals del segle XIX, el centre de la vida social i parroquial havia canviat, l'eix principal ja no era Encamp que quedava al Solà aïllat, sinó el poble de la Mosquera que era ben cèntric i tenia molt més habitants i la vida comercial i artesana que Encamp no tenia. Totes les manifestacions de la vida social es feien a la Mosquera i veïns de tots els pobles allà hi anaven per les Festes Majors o per tancar o fer algun tracte a la fira. Finalment a la segona dècada del segle XX, el Comú enderroca la casa que des del segle XVII havia tingut a tocar de l'església parroquial i es traslladà a la Mosquera, instal·lant-s'hi a la Plaça (actual Oficina de Turisme) fins que l'aiguat de l'octubre del 1937 se'l emportà per davant amb

tots els llibres, arxius i la història del poble. Una vegada passat l'aiguat, la Casa Comuna s'instal·là a les escoles (actual edifici de Correus), reformant integralment aquest edifici als anys 70, estant-se allà, fins que es bastí el modern edifici contemporani que podem veure avui en dia a la Plaça dels Arínsols el 1988.

Les campanes de Sant Romà de les Bons i de Sant Felip i Sant Jaume dels Cortals

Les campanes, a banda de ser instruments musicals, per l'Església són la veu de Déu i així les considera, les beneeix i les utilitza per a protegir el poble i cridar als oficis. Pels nostres avantpassats, darrera de les tempestes i dels fenòmens naturals adversos que no entenien sempre hi havia la mà del maligne, o de les bruixes que només volien sembrar el caos i fer el màxim mal possible. Les campanes els protegien de forma doble, mitjançant el seu dringar i les imatges i creus que hi tenien representades al seu contorn. Les forces del mal fugien comes ajudeu-me cada vegada que eren percutides i no s'atansaven pas a una església, ja que només en veure les imatges i creus (el crucifix sempre va penjat orientat cap al poble) no ho podien suportar i marxaven esfereïdes. És per aquest motiu que s'instaurà el costum de tocar les campanes mentre queia tempesta, sobretot des de les Santes Creus de Maig (3 de Maig) fins les de Setembre (el 14) coincidint amb el màxim volum de feina als camps i conreus. Aquest toc anava acompanyat de la pregària des del comunidor per part del mossèn i uns quants feligresos, que imploraven la misericòrdia de Déu perquè no caigués pedra i destrossés la collita. Era conegut com el "Toc a Comunir" desapareixent cap al segle XX del repertori de tocs comuns.

14. Justícia, prudència, fortalesa i temprança.

15. A tall d'exemple: les rendes anuals de Santa Eulàlia d'Encamp el 1716 eren: 19 lliures i 15 sous i a Sant Miquel de la Mosquera: 37 lliures. Gairebé el doble. BARAUT, Cebrià: "Visites pastorals i informacions, referents a les parròquies andorranes, del segle XVIII". *Quaderns d'estudis andorrans*, 2 (1977), p. 106.

16. "Contiene el ámbito de esta parroquia de Encamp cinco lugares: El principal es llamado Encamp, de cuyo nombre toma la denominación la parroquia donde está edificada la parroquial Iglesia, y tiene esse lugar doze vezinos y treinta y tres almas de comunión. El otro lugar es llamado Vila Estremera, distante de la parroquial un quarto de hora, tiene cinco vezinos y veintiuna almas de comunion. Otro lugar es llamado

Tremat distante de la parroquial medio quarto. Lo compone quinze vecinos que hazen el computo de quarenta y quatro almas de comunión. Otro lugar es Mosquera, distante un poco mas de medio quarto de la parroquial. Se compone de treynta y tres vecinos que hazen el numero de ciento y diez y siete almas de comunion. El otro lugarcito es llamado de las Bons, quien tiene ocho vezinos y distante de la parroquial poco menos de media hora, y ay en dicho lugar quarenta y dos almas de comunion. Assi que el numero fixo y total de los vezinos que componen la parroquia de Encamp es de setenta y tres y doscientas sinquenta y siete las almas de comunion de dicha parroquia de Encamp en el presente año y ocho de Agosto de 1785". BARAUT, Cebrià: "Visites pastorals...", p. 147.

Els altres tocs a casa nostra eren: “a Festa, a Enterro, a Consell, a Missa, a Professó, al Viàtic...” Eren comuns a totes i cadascuna de les parròquies. Tots eren diferents a excepció dels “de Comunir i el d’Enterro” que arreu eren iguals. Les campanes transmetien un codi que la població entenia. Només hi havia dos tipus de persones que no l’arribaven a entendre: els forasters i els sords.

És per aquests mateixos motius que les campanes eren importantíssimes pels nostres avantpassats i, si no eren ben beneïdes, no podien complir amb la seva missió protectora. Així li van comunicar al Bisbe Andreu Capella, que el 7 d’octubre de 1592, concedí la llicència al rector de la parròquia per tal que beneís solemnement complint amb totes les rúbriques de l’Ordinari d’Urgell (amb total seguretat s’utilitzà el de 1536), les campanes de les Bons i de Sant Jaume dels Cortals. Normalment aquests permisos es podien demanar indistintament, és a dir, una vegada s’havia fet previsió de fer-ne fondre una, obtenint d’aquesta manera el permís per quan es fongués en el futur o bé quan ja s’havia fos i estaven pendents de penjar-la a la torre o espadanya.

Actualment s’han conservat dues campanes a l’espadanya de Sant Romà de les Bons, daten del 1545 i són del gran mestre català Joan Boier II.¹⁷ Potser aquest permís seria per beneir aquestes campanes col·locades deu lustres abans? Existia una tercera campana que avui en dia no ens ha arribat? Si entrem dins del temple i mirem just a tocar de l’absis, al presbiteri, tocant l’arc triomfal al costat del mur de migdia, hi ha una obertura a la coberta que s’especula que podia haver estat un campanaret d’espadanya. És de datació incerta, però quan van repintar l’església cap al segle xv ja hi era, ja que van respectar dita obertura del sostre, tot pintant a la seva vora. No seria d’estranyar, ja que moltes esglésies en tenien. La seva sola funció no era un altra que quan la feien sonar, avisar als fidels que en aquell mateix instant s’estava consagrant, per tal que es recollissin a les cases o als camps i els

Les dues campanes de Sant Romà de les Bons datades el 1545

acompanyessin amb l’oració en aquell instant sagrat. A tall d’exemple, a Sant Martí de la Cortinada s’ha conservat una petita espadanya amb aquesta mateixa funció, exactament igual que a Sant Corneli i Sant Cebrí d’Ordino.

Pel que fa a la campana dels Cortals, actualment se’n conserva una al campanar de Santa Eulàlia d’Encamp, fosa el 1597, que procedeix de l’església de Sant Felip i Sant Jaume dels Cortals. Aquesta església fou dessacralitzada i passà a mans privades a principis del segle xx. Durant la dècada del 1920 (de moment es desconeix la data precisa) es digué missa per darrer cop el dia de Sant Jaume i, en acabar-la, es procedí a la seva dessacralització. El retaule del segle xvi es portà a la Rectoria (on es va estar al galliner durant dècades), actualment es troba molt malmès als dipòsits de Patrimoni Cultural. El crucifix baixà fins a la sagristia de l’església parroquial, on encara es conserva, i la campana ingressà a la parroquial cap als anys 50 del segle passat. El campanar d’espadanya de l’humil esglesiola dels Cortals fou enderrocat a base de força bruta i cordes, una dotzena d’homes el feren baixar i amb ell la campana. Una vegada al terra li feren un tall d’uns quinze centímetres de llarg “perquè mai més pogués tocar a missa”. Aquesta història ha arribat als nostres dies ja que el vell campanar de la parròquia, Teodor Torres Bonell, de

17. PALLÀS I MARIANI, Xavier: “Joan Boer, mestre dels fonadors de campanes olotins”, *Annals del Patronat d’estudis històrics d’Olot i comarca*, 31 (2020).

casa Cintet, ho visqué en primera persona i ens ho relatà a inicis dels anys 90. Actualment aquesta campana torna a sonar gràcies a la restauració sufragada per tots els fidels de la parròquia durant el 2020,¹⁸ quan es portà a Àustria i recuperà la seva sonoritat gràcies a soldar-la mitjançant el modern i revolucionari mètode Lachenmeyer i el dilluns de Pentecosta del 2022, el Bisbe Joan Enric Vives i Sicília, conjuntament amb el rector de la parròquia mossèn Toni Elvira i Gorgorió, en presència de les autoritats governamentals i comunals, del poble i del campaner de la mateixa, Robert Lizarte, la beneí solemnement (per segona vegada) i se li imposaren els noms, Jesús, Maria i Romana, en haver estat beneïda durant l'aplec de Sant Romà de Vila.¹⁹

Com que les campanes són la veu de Déu, es beneeixen durant una cerimònia molt bonica, simbòlica i ancestral. En molts llocs aquesta cerimònia és coneguda com el bateig de les campanes. Una de les primeres referències a aquesta litúrgia la trobem al *Liber Ordinum* de l'església hispano-visigoda. En aquest antiquíssim ritual la benedicció era de caire doble. Es beneïa el metall abans de fondre i just al moment de posar-lo dins del forn perquè els dimonis

La campana de Sant Felip i Sant Jaume dels Cortals abans i després de la restauració del tall feta el 2020

i els mals esperits marxessin d'allà i amb la finalitat que el bronze fos fort i robust per combatre el mal; i es tornava a beneir un cop acabada la campana just abans de col·locar-la al campanar.

Avui en dia se segueixen al peu de la lletra les pautes del ritual romà o l'Ordinari a l'ús i costum de cada diòcesi. Normalment les campanes les beneeix el bisbe en persona, però en moltes ocasions dona dispensa al rector del poble per a que ho faci ell. Aquest ritu es practica sempre en un dia festiu. A l'exterior de l'església es claven tres estakes al terra i s'engalanen amb flors, restant penjada, al bell mig, la nova campana llesta per beneir. A banda i banda es congrega el poble, al mig el bisbe o el mossèn (si té dispensa episcopal) amb els acòlits i els padrins, que porten unes atxes, al voltant. Es reciten els salms i un responsori seguit de l'oració de benedicció, s'ungeix la campana tant per dins com per fora amb el crisma i finalment se la perfuma amb encens. Arribats a aquest moment, els padrins li donen un nom, majoritàriament en femení, i ara sí, es converteix en un objecte sagrat que no pot servir a finalitats profanes sense el consentiment de l'Església, que en conserva, per sempre més, l'ús i la propietat.

Pel que fa a la benedicció l'Ordinari d'Urgell de 1536 reproduïm aquí el magnífic treball de defensa de Tesi Doctoral presentada a la Facultat de Teologia de Catalunya el 22 de juny de 2000 per part del traspassat i enyorat mestre, doctor en Litúrgia i professor de la Facultat de Teologia de Catalunya, mossèn Francesc Xavier Parés i Saltor.²⁰ Ens descriu la cerimònia d'aquesta manera:

“Comença per la Rúbrica i tot seguit els salms penitencials. Després ve la benedicció i la barreja de la sal i l'aigua, seguida d'una oració. Es renta i s'ungeix la campana. Oració. Encens. Oració. Aspersion. Acaba amb la lectura de l'evangeli. Aquest ritu popularment és anomenat “bateig de

18. <https://www.bondia.ad/cultura/el-segle-xvi-sonava-aixi>

19. <https://www.comuencamp.ad/noticies/encamp-celebra-la-restauracio-de-la-campana-del-1597-jesus-maria-durant-l2019aplec-de-sant-roma-de-vila>
20. PARÉS I SALTOR, FRANCESC XAVIER. *L'Ordinari d'Urgell de 1536*. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgelhitana, 2002, pàgs. 129 i 130.

les campanes”, ja que s’hi troben els dos ritus baptismals de l’aigua i la unció amb l’oli del sant crisma.

Rúbrica: Amb el permís del bisbe, i revestit amb sobrepellís, estola i capa pluvial, el sacerdot resa els següents salms:

1. Miserere mei, Deus... (Salm 50)
2. Deus, in nomine tuo salvum me fac... (Salm 53)
3. Miserere mei, Deus, miserere mei... (Salm 56)
4. Deus, misereatur nostri et benedicat nobis... (Salm 66)
5. Deus, in auditorium meum... (Salm 69)
6. Inclina, Domine, aurem tuam (Salm 85)
7. Gloria...

El sacerdot beneeix la sal i l’aigua i afegeix aquesta oració: *Benedic, Domine, aquam istam benedictione celestí et assistat super eam virtus Spiritus Sancti, ut cum hoc signum...* La rúbrica també diu que renta la campana amb aquesta aigua mentre es diuen els salms des del 145 fins al 148. Ungeix la campana amb l’oli sant i prega:

Deus, qui per sanctum Moysen legiferum...

Oració que trobem en el Pontifical de Roda, i en l’apèndix del Ritual Romà *Ad usum dioecesis Urgellensis*. Es canta l’antífona: *Vox Domini super aquas; Deus maiestatis intonuit...* (del salm 28).

Fa set creus a l’exterior de la campana i quatre a l’interior, amb l’oli del sant crisma, i resa l’oració: *Omnipotens, sempiterna Deus, qui ante archam federis...*

Oració gregoriana utilitzada per la benedicció de les esglésies segons el Pontifical Romanogermànic i que reproduceix Martène, en molts *ordines*. Hom encensa mentre el cor canta: *Deus, in sancto via tua...* (del salm 76). Acaba amb l’oració: *Omnipotens, dominator nostre, Christe, qui secundum carnis assumptionem dormiens in navi...*

Aquesta és també, com l’anterior, una oració gregoriana utilitzada per a beneir les campanes de l’església i la trobem també en el Pontifical Romanogermànic per a la benedicció d’esglésies; i també en altres Ordines que figuren a Martène. Aspergeix la campana amb aigua beneïta: *In nomine Patris + et Filii...*

Finalment, llegeix l’evangeli de Lluc: *Intravit Iesus in quoddam castellum... com es feia en la festa de l’Assumpció de Maria (Lc 10, 38-42)*, i es dona la benedicció final a la campana.

Els mateixos ritus existeixen en els altres Rituals d’Urgell. I, exactament trobem el mateix esquema de benedicció a l’apèndix del Ritual Romà *Ad usum dioecesis Urgellensis (1891)*".

Conclusions

Només, per acabar, volem remarcar dos aspectes:

El primer, la importància de l’època moderna en les construccions eclesiaístiques, potser modestes però amb millores i reformes constants. Tot i que durant dècades s’ha parlat de la “decadència” d’aquesta etapa en el context històric català, sens dubte idèntic en el cas andorrà, veiem com aquesta època és un moment ben dinàmic. La integritat del patrimoni eclesiaístic andorrà, que no va patir les destruccions que la Guerra Civil espanyola va provocar a les valls veïnes del sud, n’és una bona mostra, que compta amb estudis d’absoluta referència.²¹

El segon, la gran quantitat de documentació que encara resta inèdita, tan als arxius andorrans com als foranis on es troba informació referent al país. Potser, en aquests casos, s’han tingut en compte les sèries documentals “estrictament andorranes”, o més directament relacionades amb les valls,²² però en ben poques ocasions s’han treballat els fons documentals que, amb un caràcter general, contenen informació de diferents temàtiques o llocs geogràfics.²³ Ho hem vist, en el cas que ens ocupa, amb els registres de Cúria de l’Arxiu Diocesà d’Urgell. Es tracta d’una sèrie extensíssima on hi ha informació sobre bona part de l’administració diocesana: nomenaments de càrrecs, col·lació de beneficis eclesiaístics, registres d’ordes menors i majors del clergat, llicències i permisos de construccions eclesiaístiques... Mossèn Enric Moliné ja va demostrar la seva utilitat per resseguir el nomenament dels

21. BOSCH VALLBONA, JOAN; MIRALPEIX VILAMALA, FRANCESC: *L’art de l’època moderna a Andorra...*

22. Vegeu-ne diversos exemples en els articles que va publicar el pare Cebrià Baraut en diferents números dels *Quaderns d’Estudis Andorrans*.

23. Vegeu-ne un exemple a OBIOLS PERARNAU, LLUÍS: “La documentació municipal de la Seu d’Urgell en els estudis històrics referents a Andorra”. *Papers de recerca històrica*, 7 (2013), p. 35-43.

Veguers episcopals d'Andorra,²⁴ i nosaltres, modestament, hem aportat un petit gra de sorra al coneixement de la història d'Encamp utilitzant aquesta mateixa sèrie documental. Sens dubte, futurs estudis sobre aquesta documentació poden aportar molts altres detalls sobre el nostre passat.

Annex documental

1

Ciutat d'Urgell, 7 d'octubre de 1592

Llicència per beneir dues campanes a Sant Romà de les Bons i a Sant Felip i Sant Jaume dels Cortals, a instància dels Cònsols i prohoms d'Encamp, que les havien fet construir.

Arxiu Diocesà d'Urgell, registre de Cúria de 1592 a 1601, fol. 63.

Licentia ad benedicendum campanam

Frater Gaspar Baget, sacrae theologiae magister, prior monasterii sanctae Magdalenae ordinis Sancti Augustini Civitatis Urgellensis, et in spiritualibus et temporalibus visitator generalis et in actu visitationis officialius et vicarius generalis pro admodum illustri et reverendisimo in Christo patre et domino don Andrea Capella, Dei et sanctae sedis apostolicae gratia episcopo urgellensis. Dilectis in Christo honorabilis consulis et (partimus?)²⁵ hominibus loci de Encamp, vallium Andorrae, presentae diocesis, salutem in Domino. Cum prosequendo visitationis actum in parrochiali ecclesiae dicti loci de Encamp, pro parte vestra nobis expositum fuerit quod ad visum capellarum sancti Romani de lles Bons et sanctorum Philippi et Jacobi dels Cortals duas campanas construere fecistis, quibus uti absque debita licentia non valetis, ideoque dignaremur licentiam et facultatem easdem benedicendi concedere, igitur vestris supplicationibus benigne annuenses cum pia supplicum vota ea presertim que Deo sunt plaيدا ad exauditionis gratiam admittere toto pectore cupiam thenore pritui ut per

2

Ciutat d'Urgell, 13 d'octubre de 1592

Permís per traslladar la data de consagració de l'església de Santa Eulàlia des del dia 1 d'octubre fins al 30 de desembre, a instància del rector, Cònsols i homes d'Encamp, perquè les seves ocupacions no els permetien solemnitzar convenientment la festa.

Arxiu Diocesà d'Urgell, registre de Cúria de 1592 a 1601, fol. 65.

Translatio festi consecrationis ecclesiae de Encamp

Frater Gaspar Baget, etcetera. Dilectis nobis in Christo reverendo rectori parrochiali ecclesiae loci de Encamp, vallium Andorrae, urgellensis diocesis, et anno presenti consulis concilioque et hominibus dicti loci, salutem in Domino. Pro parte vestra nobis expositum fuit quod vos universitasque dicte loci solemnizare et celebrare soliti estis diem seu festum consecrationis dictae ecclesiae Sanctae Eulaliae dicti loci quolibet anno primo die mensis octobris, et qua eo tempore prepediti et occupati estis certis legitimis occupationibus et impedimentis, et propter edictum consecrationis festum celebrare et solemnizare non valetis et desideratis, et ut pertinent ad laudem et gloria omnipotentis Dei et dictae consecrationis solemnitatem supplicastis nobis propter ea quatenus dictum consecrationes diem seu festum tranferire, commutare et ponere dignaremur ad diem trigesimam mensis decembris, nos vero quia iuste petentibus non est denegandus assensus supplicationibus vestris benigne

24. MOLINÉ COLL, Enric: "El veguer episcopal i altres ministres de la justícia d'Andorra: notícies disperses des de 1372 a 1600". *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 8 (2006-2008), p. 107-160.

25. Tot i que, per lògica de la frase, semblaria que el text hauria de dir "consulis et probis hominibus", al manuscrit hi figura clarament escrit "partius", amb una senyal d'abreviatura.

annuentes attentis promissu et aliis iustis et legitimis causis animum nostrum moventibus, dictum festum consecrationis dictae ecclesiae sanctae Eulaliae thenore presentium transferimus, transponimus et commutamus in dictum diem trigesimum decembris, dantes et concedentes vobis facultatem eusdem festum celebrandi, mutandi, transferendi, colendi et solemnizandi dicto et eadem die trigesimo decembris, in quorum fidem etcetera. Datum in Civitate Urgelli, die decima tertia mensis octobris MDLXXXII.

3

Ciutat d'Urgell, 13 d'octubre de 1592

Llicència per a perforar els murs de l'església de Santa Eulàlia d'Encamp i construir-hi dues capelles, al lloc ja designat.

Arxiu Diocesà d'Urgell, registre de Cúria de 1592 a 1601, fol. 65.

Licentia perforandi ecclesiam et iuxta eam duas capellas construendi

Frater Gaspar Baget, etcetera, dilectis consulibus, ut supra.

Pia supplicatio vota etcetera, ut in folio 37 mutatis, etcetera,²⁶ usque desideret et intendat ecclesiam parrochiam sanctae Eulaliae perforare et iuxta eam duas capellas in loco per reverendum rectorem dicti loci iam perfecto edificare, et ut adimplere premissa valeatis etcetera, ut in eadem folio mutatis, etcetera, datum ut supra.

4

Ciutat d'Urgell, 13 d'octubre de 1592

Llicència per edificar una capella al lloc de la Mosquera, a petició dels Cònsols i universitat d'Encamp, dedicada a Sant Joan i Sant Miquel.

Arxiu Diocesà d'Urgell, registre de Cúria de 1592 a 1601, fol. 65.

Dicto die

Licentia edificare capellam

Ex parte dicte admodum reverendi visitatori fuit concessa licentia edificandi unum sacellum in loco de Mosquera, parrochiae de Encamp, sub nomine seu vocabulo sanctorum Joannis et Michaelis, ad petitionem consulum et universitatis de particularium de Encamp, etcetera.

26. Es refereix a la incorporació del mateix formulari que s'havia utilitzat al foli 37 del mateix volum, que no té relació amb aquest assumpte.